

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Adašková Daša – Kazanský Rastislav
Článok / Article: 20. výročie Nunn-Lugarovho programu a jeho význam pre odzbrojenie (kooperatívne neproliferačné dohody medzi USA a štátmi bývalého ZSSR)
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

ADAŠKOVÁ, D., KAZANSKÝ, R. 2013. 20. výročie Nunn-Lugarovho programu a jeho význam pre odzbrojenie (kooperatívne neproliferačné dohody medzi USA a štátmi bývalého ZSSR). In *Politické vedy*. [online]. Roč. 16, č. 1, 2013. ISSN 1335 – 2741, s. 110 – 121. Dostupné na internete: http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/1_2013/ADASKOVA_KAZANSKY.pdf >.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

20. VÝROČIE NUNN-LUGAROVHO PROGRAMU A JEHO VÝZNAM PRE ODZBROJENIE (KOOOPERATÍVNE NEPROLIFERAČNÉ DOHODY MEDZI USA A ŠTÁTMI BÝVALÉHO ZSSR)

Daša Adašková – Rastislav Kazanský*

RESUME

In view of the security threats of nuclear, chemical and biological terrorism we could describe some chosen important tools how to prevent and international initiatives with the aim to prevent the seizure and destruction of WMD and their materials, which are an important complement to global disarmament and non-proliferation mode. Their importance to the security threat lies in the fact that security arsenals of WMD proliferation and also helps to prevent terrorist groups from gaining access to them. In this context, it is necessary to bring the structure and process of creating non-proliferation cooperative agreements and their implications for the peace processes in the U.S. policy.

Key words: non-proliferation treaties, disarmament, peace, weapons of mass destruction

Úvod

Na začiatku 90. rokov 20. storočia americký Kongres spustil program na zníženie hrozby a asistencie pri nešírení zbraní hromadného ničenia (ZHN), ktorého primárnym cieľom bolo zničiť ZHN, zaistiť nukleárne, chemické a biologické materiály, zariadenia a know-how na vývoj zbraní v štátoch bývalého ZSSR a pomôcť tak v prevencii a zabránení v ich neautorizovanom prevode alebo krádeži zo strany neštátnych aktérov (Ball, 2009). V roku 1991 americký Kongres prijal Zákon o znížení sovietskej nukleárnej hrozby (The Soviet Nuclear Threat Reduction Act), na základe ktorého Ministerstvo obrany USA alokovalo

* Mgr. Daša Adašková, PhD. pôsobí ako odborná asistentka na Katedra medzinárodných politických vzťahov Fakulty medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Slovenská republika, e-mail: dasa.adaskova@euba.sk.

PhDr. Rastislav Kazanský, PhD. pôsobí ako odborný asistent na Katedre bezpečnostných štúdií Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovenská republika, e-mail: rastislav.kazansky@umb.sk.

finančné prostriedky vo výške 400 mil. USD¹ na rok 1992 na program zníženia hrozby a pomoci pri nešírení ZHN štátom bývalého ZSSR (Woolf, 2012). Od roku 1993 je tento program v rámci amerického ministerstva obrany známy pod názvom Kooperatívny program USA pre zníženie hrozby v bývalom ZSSR (The US Program of Cooperative Threat Reduction with the Former Soviet Union), skrátene Program kooperatívneho zníženia hrozby (Cooperative Threat Reduction Program, CTR). Program je známy aj pod označením **Nunn-Lugarov** program, po amerických senátoroch **Nunnovi** a **Lugarovi**, ktorí navrhli a podporovali jeho založenie.

Okrem Ministerstva obrany USA sa do programu zapojili aj ministerstvo zahraničných vecí a ministerstvo pre energiu, ktoré postupne začali rozvíjať vlastné iniciatívy v oblasti zníženia hrozby a asistencie pri nešírení ZHN. Neskôr boli okrem USA do programu prostredníctvom poskytovania asistenčnej pomoci postupne zapojené aj Kanada, Japonsko, Nórsko, Švajčiarsko, EÚ, Veľká Británia, Nemecko, Francúzsko, Švédsko a i.

Od polovice 90. rokov 20. storočia boli aktivity USA v rámci programov na zníženie hrozby a pomoci pri nešírení ZHN odôvodňované primárne snahou zabrániť teroristickým skupinám získať predovšetkým nukleárne a chemické zbrane a materiály z bývalých sovietskych nukleárnych a chemických zariadení. Zariadenia totiž vykazovali značné nedostatky v zabezpečení a v správe zbraní a materiálov, v dôsledku čoho predstavovali potenciálne zdroje pre teroristické skupiny usilujúce sa získať a použiť ZHN na dosiahnutie svojich cieľov. Po teroristických útokoch z 11. septembra 2001 boli tieto obavy ešte zosilnené, čo viedlo k rozšíreniu aktivít v rámci programov na zníženie hrozby a pomoci pri nešírení ZHN v štátoch bývalého ZSSR a k významnému navýšeniu ich rozpočtov² (Woolf, 2012).

¹ Neskôr boli finančné náklady na programy týkajúce sa zníženia hrozby a asistencie pri nešírení ZHN v rámci Ministerstva obrany, Ministerstva pre energiu a Ministerstva zahraničných vecí navýšené až na 1 mld. USD na rok (Woolf, 2012).

² Americký Kongres po 11. septembri 2001 schválil čiastku celkovo 223 mil. USD na programy zníženia hrozby a asistencie pri nešírení ZHN. Najvyššie navýšenie rozpočtu bolo pri programoch týkajúcich sa zabránenia proliferácie ZHN ako programy na zaistenie exportných a hraničných kontrol, programy pre zabránenie úniku vedomostí na vývoj a výrobu ZHN, programy zamerané na disponovanie so štiepnym materiálom a pod. (Tůma, 2004).

Program kooperatívneho zníženia hrozby

Pri svojom vzniku sa program CTR zameriaval na poskytnutie pomoci Rusku, Ukrajine, Bielorusku a Kazachstanu pri zabezpečení prepravy, skladovania a demontovaní nukleárných zbraní z bývalého ZSSR. Za súčasnej administratívy prezidenta **Obamu** program CTR sleduje širšie ciele v oblasti nešírenia ZHN a boja proti terorizmu. K hlavným cieľom patrí: demontáž strategických zbraňových systémov a infraštruktúry, zvýšenie bezpečnosti a ochrany ZHN a štiepneho materiálu počas prepravy a skladovania, zabezpečenie a ochrana nebezpečných biologických agensov pred potenciálnou krádežou alebo neautorizovaným použitím zo strany nešťatných aktérov, podpora kapacít partnerských štátov pri rozvoji systému včasného varovania pred hrozbou bioterorizmu alebo vypuknutím pandémie, informačnej bezpečnosti (Sedlák, 2011), podpora partnerstva v oblasti strategického výskumu, prevencia proliferácie ZHN a materiálov, podpora vojenskej a obrannej spolupráce (Nikitin, 2012).

Program CTR je realizovaný v rámci troch hlavných projektov (Woolf, 2012). Prvý projekt sa týka zabezpečenia a zvýšenia ochrany a kontroly nukleárných zbraní a štiepneho materiálu, a to počas prepravy a skladovania. Z projektu bol financovaný konkrétne transport nukleárných zbraní a hlavíc z Ukrajiny, Bieloruska a Kazachstanu do Ruska, zabezpečenie a ich ochrana počas prepravy a zvýšenie zabezpečenia skladovacích zariadení pre strategické a taktické nukleárne hlavice v rámci rozľahlých národných skladovacích lokalít, ako aj v rámci menších skladov vojenského námorníctva, letectva a základní so strategickými raketami³. Ďalej sú v rámci projektu financované aktivity na zabezpečenie štiepneho materiálu z demontovaných nukleárných hlavíc v rámci redukcie ruských nukleárných zbraní. USA konkrétne v tomto smere poskytli Rusku 26 000 kontajnerov na uskladnenie štiepneho materiálu a pomohli mu vybudovať skladovacie zariadenia (Cooperative Threat Reduction..., 2001).

Druhý projekt v rámci CTR sa týka zničenia a demontáže ZHN a ich nosičov. V oblasti nukleárných zbraní sú v rámci projektu realizované aktivity na odstránenie hlavíc, deaktivácie rakiet a odstránenie odpaľovacích zariadení,

³ Proces zabezpečenia skladov nukleárných hlavíc bol výrazne spomalený v dôsledku neochoty zo strany Ruska poskytnúť informácie USA o presnom počte skladovacích lokalít vyžadujúcich zvýšenie bezpečnostných opatrení, ako aj neochoty povoliť vstup do skladovacích zariadení (Woolf, 2012).

ponoriek a bombardérov pre strategické nukleárne zbrane. Projekt deštrukcie a demontáže strategických nukleárných zbraní je kompletne dokončený v Kazachstane a Bielorusku a pokračuje naďalej v Rusku a na Ukrajine⁴ (Nikitin, 2012).

Rusko v súčasnosti disponuje najrozsiahlejším arzenálom chemických zbraní, ktorý tvoria dominantne nervovoparalytické látky sarin, soman a VX a pľuzgierotvorné látky, ktoré sa zaviazalo zničiť. Finančná pomoc z programu CTR smeruje na budovanie zariadení na zničenie chemických arzenálov v Rusku. V minulosti to boli likvidačné zariadenia v mestách Gornyj a Kambarka (Tůma, 2004). V súčasnosti americká finančná pomoc je alokovaná na vybudovanie zariadenia v Ščuče na deštrukciu chemických zbraní vo forme delostreleckých granátov naplnených nervovoparalytickými chemickými látkami a chemických zbraní uskladnených na ďalších štyroch skladovacích lokalitách. Okrem budovania zariadenia je finančná pomoc ďalej alokovaná aj na inštaláciu potrebných zariadení na deštrukciu chemických zbraní a na výcvik personálu (Cooperative Threat Reduction..., 2011).

Americká pomoc v rámci CTR na deštrukciu ruských biologických zbraní bola spustená na konci 90. rokov 20. storočia. V súčasnosti však predstavuje výzvu v rámci programu CTR. Rusko nikdy nedeclarovalo celkové zásoby biologických zbraní ani nezverejnilo zoznam vedcov zapojených do vojenského biologického programu. Navyše pomoc pokračuje veľmi pomaly, keďže Rusko nepovolilo prístup do všetkých vojenských zariadení (Ball, 2009). V rámci CTR sú spustené celkovo štyri samostatné programy týkajúce sa biologických zbraní. Ide konkrétne o program na elimináciu infraštruktúry pre produkciu biologických zbraní zameraný na odstránenie výrobných zariadení v centrách, ktoré boli schopné vyvíjať a vyrábať biologické zbrane. Ďalej je to program biobezpečnosti a bioochrany, ktorý sa zameriava prioritne na zvýšenie zabezpečenia a ochrany zásob biologických prostriedkov (Cooperative Threat Reduction..., 2011). Ďalší program Detekcie a reakcie na hrozbu proliferácie biologických zbraní je zameraný na vývoj moderných zariadení s funkciami v oblasti monitorovania, včasného varovania a reagovania na hrozby súvisiace s biologickými agensmi. Posledný program sa zameriava na podporu medzinárodnej spolupráce v oblasti výskumných projektov s cieľom zvýšiť

⁴ Prostredníctvom americkej finančnej pomoci v rámci CTR bolo do roku 2012 eliminovaných okolo 1400 interkontinentálnych balistických rakiet a deaktivovaných viac ako 7500 nukleárných hlavíc (Woolf, 2012).

transparentnosť ruských výskumných programov a zabrániť tak prípadným únikom citlivých informácií. Program pomoci na zníženie hrozby vyplývajúcej z proliferácie biologických zbraní je realizovaný okrem Ruska aj v Azerbajdžane, Gruzínsku, Kazachstane, na Ukrajine a v Uzbekistane (Woolf, 2012).

Posledným projektom v rámci CTR je demilitarizačný projekt, ktorý prebieha v Rusku, na Ukrajine, v Kazachstane a v Bielorusku. Projekt je zameraný na konverziu vojenských programov na vývoj a výrobu ZHN na mierové účely a je realizovaný prostredníctvom Medzinárodného vedeckého a technologického centra (International Science and Technology Center, ISTC). Aktivity programu sú realizované prostredníctvom poskytovania grantov ruským vedcom na projekty v civilnom sektore a na podporu medzinárodnej spolupráce v oblasti výskumných projektov. V roku 2003 bol v rámci demilitarizačného projektu spustený program na prevenciu proliferácie, ktorý je realizovaný v oblasti spolupráce ozbrojených síl, bezpečnostných jednotiek a hraničných kontrol medzi Kazachstanom, Ukrajinou, Azerbajdžanom a Uzbekistanom (Cooperative Threat Reduction..., 2012).

Program globálneho zníženia hrozby

Ďalším programom realizovaným Ministerstvom zahraničných vecí USA je program Globálne zníženie hrozby (Global Threat Reduction, GTR), prostredníctvom ktorého je financované Medzinárodné vedecké a technologické stredisko (International Science and Technology Center, ISTC), ktoré bolo založené v roku 1992 v Moskve a Vedecké a technologické stredisko (Science and Technology Center in Ukraine, STCU) na Ukrajine založené v roku 1993. ISTC podporuje a koordinuje projekty v rámci vlád štátov, medzinárodných organizácií a súkromných spoločností. Pôvodným cieľom programu bolo poskytnúť zamestnanie v civilnom sektore bývalým nukleárnym vedcom v minulosti zapojených do sovietskeho vojenského nukleárneho programu⁵. V súčasnosti sa program rozšíril aj na vedcov v minulosti pracujúcich v rámci vojenských chemických a biologických programov. Aktivity podporené v rámci programu prebiehajú vo forme výskumných projektov na vývoj nových technológií, do ktorých sú zapojení bývalí sovietski vedci a vo forme doplnkových projektov, ktorými sú medzinárodné workshopy a tréningy

⁵ Celkovo bolo do programu ISTC a jeho projektov a aktivít zapojených viac ako 58 000 vedcov zo štátov bývalého ZSSR v rámci 765 výskumných inštitútov (International Science & Technology Center..., 2012).

(International Science & Technology Center..., 2012). Ich cieľom je poskytnúť vedcom zamestnanie v rámci civilného sektora, prostredníctvom sprostredkovania kontaktov a spolupráce s univerzitami, súkromnými spoločnosťami a vládami štátov. Podmienkou získania finančnej pomoci z programu je zapojenie bývalých sovietskych nukleárných, chemických a biologických vedcov do týchto projektov (Ball, 2009). Štátmi, ktoré finančne podporujú ISTC, sú USA, Kanada, EÚ, Japonsko, Nórsko a Južná Kórea. Štátmi, ktoré prijímajú finančnú pomoc sú Rusko, Arménsko, Bielorusko, Gruzínsko, Kazachstan, Kirgizsko a Tadžikistan (International Science & Technology Center..., 2012). Prostredníctvom programu GTR sú financované obdobné krátkodobé projekty v Líbyi a Iraku s cieľom poskytnúť pracovné miesta vedcom v minulosti zapojených do vojenských programov na vývoj a výrobu ZHN (Otrisal – Florus, 2010).

Program kontroly exportu a asistencie pri zabezpečení hraníc

Ďalším programom koordinovaným prostredníctvom Ministerstva zahraničných vecí USA je program Kontroly exportu a asistencie pri zabezpečení hraníc (Export Control and Related Border Security Assistance, EXBS). Program je zameraný na pomoc štátom bývalého ZSSR v zabránení a zastavení ilegálneho cezhraničného obchodu s nukleárnymi, chemickými a biologickými materiálmi, technológiami a materiálmi dvojakého použitia. Projekty sa v rámci programu zameriavajú konkrétne na pomoc v oblasti prijatia legislatívy týkajúcej sa kontroly exportu, na jej efektívnu implementáciu a na podporu vzájomných vzťahov medzi vládou a priemyselnými podnikmi s cieľom podporiť dodržiavanie režimu kontroly exportu (Woolf, 2012).

Ministerstvo zahraničných vecí USA ďalej podporuje program CTR v rámci Ministerstva obrany a program na podporu nešírenia ZHN v rámci Ministerstva pre energiu s cieľom predchádzania a eliminácie ilegálneho obchodovania s nukleárnymi, chemickými a biologickými zbraňami a materiálmi (Moroney, 2009).

Program ochrany a kontroly stavu štiepneho materiálu

Americké ministerstvo pre energiu sa aktívne zúčastňovalo na programe CTR už od jeho spustenia, a to najmä podporou projektov na ochranu a zabezpečenie nukleárných, chemických a biologických materiálov. Ministerstvo

spustilo v roku 1994 vlastný Program ochrany a kontroly stavu štiepneho materiálu (Material Protection, Control and Accounting, MPCA) v spolupráci s ruským Ministerstvom pre nukleárnu energiu. Neskôr bol program rozšírený aj na lokality s nukleárnymi zbraňami a materiálom. V rámci programu sú finančne prostriedky alokované na projekty zamerané na zvyšovanie úrovne fyzického zabezpečenia štiepneho materiálu prostredníctvom plotov, alarmov, monitorovacích systémov, strážnej služby a pod., zvyšovanie úrovne systémov kontroly materiálov a systémov kontroly stavu materiálov⁶ (Talmadge, 2005). Tieto projekty sú uskutočňované na skladovacích zariadeniach s nukleárnymi hlavicami ruského námorníctva, skladovacích zariadeniach pre ruské strategické rakety a skladoch nukleárných materiálov v ruských komplexoch na produkciu zbraní v bývalých nukleárných mestách a na civilných výskumných zariadeniach, ktoré využívajú nukleárne reaktory (Nikitin, 2012).

V kontexte rastúceho rizika nukleárneho terorizmu sa program v posledných rokoch zameriaval aj na projekty premeny vysoko obohateného uránu (HEU) na nízko obohatený urán (LEU) a iné formy, ktorých potenciálne využitie na vojenské účely je nemožné. Z tohto dôvodu sa nukleárny materiál stáva menej atraktívny pre teroristické skupiny (Ball, 2009). Ďalšiu reálnu hrozbu predstavuje snaha získať rádiologický materiál a použiť na produkciu rádiologickej zbrane zo strany teroristických skupín. Práve štáty bývalého ZSSR sú v tomto smere vysoko rizikové, keďže na ich území sa nachádzajú rozptýlené zariadenia s rádiologickým materiálom, ktoré sú zároveň nedostatočne zabezpečené⁷. V rámci MPCA sú realizované projekty na lokalizovanie a zabezpečenie týchto zdrojov, pri ktorých Ministerstvo pre energiu spolupracuje s IAEA (Talmadge, 2005).

Program globálnej iniciatívy pre prevenciu proliferácie

K ďalším programom realizovaným ministerstvom pre energiu patria programy na konverziu ruského vojenského nukleárneho programu na mierový a vytvorenie pracovných miest pre ruských nukleárných vedcov. Ich spustenie súvisí s obmedzením vedeckého výskumu v rámci vojenského nukleárneho

⁶ V rámci MPCA bola zvýšená úroveň fyzického zabezpečenia u celkovo 600 ton nukleárneho materiálu potenciálne použiteľného na produkciu ZHN (Woolf, 2012).

⁷ Pri realizácii projektu bolo v štátoch bývalého ZSSR identifikovaných celkovo 35 lokalít so skladovaným rádiologickým a nukleárnym materiálom, ktoré predstavujú riziko z hľadiska potenciálnej krádeže a ilegálneho obchodu (Woolf, 2012).

programu Ruska na začiatku 90. rokov⁸. Táto situácia mala za následok zhoršenie životných podmienok nukleárných vedcov v dôsledku straty zamestnania, čím sa stali vysoko rizikovými z hľadiska potenciálnych snáh teroristických skupín o ich získanie s cieľom zneužiť ich vedomosti v oblasti vývoja a produkcie nukleárných zbraní. V roku 1998 ruské ministerstvo pre nukleárnu energiu schválilo program pre reštrukturalizáciu a konverziu ruského nukleárneho programu z vojenského na civilný a vytvorenie pracovných miest pre vedcov vo výskumnom a vývojovom programe na mierové účely (Tůma, 2004). Aktivity v tejto oblasti však Rusko realizuje aj v spolupráci s USA, ktoré sa v tejto oblasti plne angažujú už od začiatku 90. rokov 20. storočia. Celkovo programy v tejto oblasti umožnili nájsť zamestnanie pre desiatky tisíc vedcov a integrovať ich do medzinárodných vedeckých štruktúr v rámci univerzít, súkromných spoločností a vlád štátov Západu, čím významne kleslo riziko získania ich vedomostí zo strany teroristických skupín (Ball, 2009).

Do programov s týmto zameraním patrí Program globálnej iniciatívy pre prevenciu proliferácie (Global Initiatives for Proliferation Prevention, GIPP), ktorého predchodcom bola Ruská iniciatíva pre tranzíciu (Russian Transition Initiative) zlučujúca programy Iniciatíva pre prevenciu proliferácie (Initiatives for Proliferation Prevention, IPP) a Iniciatíva pre nukleárne mestá (Nuclear Cities Initiative, NCI), ktorých cieľom bola redukcia ruského vojenského nukleárneho komplexu a vytvorenie pracovných miest v civilnom sektore pre nukleárných vedcov. Počas administratívy prezidenta **G. W. Busha** bol program rozšírený aj na vedcov pôsobiach v chemickom a biologickom vojenskom programe.

Program IPP bol spustený v roku 1994 s cieľom podporovať a rozvíjať spoluprácu amerických priemyselných podnikov a ruských nukleárných vedcov a inžinierov prostredníctvom poskytnutia finančných prostriedkov na vedecké projekty v komerčnej sfére. Prioritným zámerom programu je tak poskytnúť pracovné miesta pre ruských vedcov v nevojenskej oblasti (Tůma, 2004).

Program NCI bol spustený v roku 1998. Jeho cieľom bola podpora globálnej bezpečnosti prostredníctvom zvýšenia ekonomických príležitostí a sociálnej podpory pre nukleárných vedcov, inžinierov a technikov z ruského vojenského nukleárneho programu rozvíjaného v nukleárných mestách a ich zapojenie do aktivít na mierové účely. Zároveň v rámci projektu boli vykonávané aktivity na zníženie ruských nukleárných arzenálov. Zámerom programu bolo

⁸ Finančné zdroje pre nukleárny výskum boli medzi rokmi 1991 až 1994 zredukované až o 75 % (Ball, 2009).

zabrániť potenciálnemu úniku štiepneho materiálu a vedomostí na vývoj a produkciu nukleárných zbraní buď do štátov rizikových z hľadiska proliferácie ZHN, alebo ich potenciálnemu zneužitiu zo strany teroristických skupín. Pôvodne mal byť program realizovaný len v troch ruských mestách: Sarov, Snežinsk a Železnogorsk, pričom po prípadných úspechoch mal byť rozšírený aj do ďalších miest (Tůma, 2004). V roku 2003 však bol program NCI ukončený v dôsledku vypršania platnosti bilaterálnej rusko-americkej dohody o NCI a v dôsledku toho, že USA a Rusko nedosiahli spoločnú dohodu akceptovateľnú pre obe strany. Dohodli sa však na pokračovaní prebiehajúcich projektov v rámci NCI (Nuclear Cities Program Ends, 2003). NCI bola definitívne ukončená v roku 2006 (Ball, 2006).

Programy na elimináciu štiepných materiálov

Ďalšími programami financovanými americkým ministerstvom pre energiu sú iniciatívy na zníženie rizika proliferácie vojensky využiteľného štiepneho materiálu, ktorého nadmerné zásoby sú rozptýlené v rámci vojenských a civilných zariadení na území Ruska, Bieloruska, Kazachstanu, Lotyšska, Ukrajiny a Uzbekistanu (Tůma, 2004). Obavy vzbudzuje hlavne jeho nedostatočné zabezpečenie a nedostatky v jeho evidencii.

V rámci programov je ministerstvom financovaný program zameraný na elimináciu produkcie plutónia pre nukleárne zbrane. Na začiatku 90. rokov 20. storočia USA a Rusko uzavreli dohodu o zastavení produkcie plutónia pre nukleárne zbrane (Woolf, 2012). Avšak v troch ruských mestách bol reaktor produkujúci plutónium využívaný aj ako zdroj nukleárnej energie, z tohto dôvodu bola uzavretá bilaterálna dohoda o vybudovaní alternatívnych zdrojov energie pre mestá, a to v podobe elektrární na fosílné palivo, čo sa však v konečnom dôsledku ukázalo ako finančne náročné. Obe strany preto začali s konverziou reaktorov, ktoré produkujú plutónium nevhodné ako štiepny materiál pre nukleárne zbrane. Táto alternatíva však bola nakoniec odmietnutá kvôli obavám zo zabezpečenia reaktorov proti potenciálnemu zneužitiu. V roku 2003 bola uzavretá bilaterálna dohoda o uzatvorení troch zostávajúcich reaktorov produkujúcich plutónium v mestách Seversk a Železnogorsk. Podľa dohody by mali byť reaktory nahradené elektrárnami na fosílné palivo (Nikitin, 2012).

Ďalším programom v tejto oblasti je program na odstránenie štiepných materiálov (Fissile Materials Disposition). V roku 2001 podpísali USA a Rusko bilaterálnu dohodu o konverzii alebo zničení nadbytočného množstva

skladovaného plutónia s hmotnosťou 34 ton na oboch stranách, čím sa malo predísť jeho potenciálnej krádeži alebo jeho neautorizovanému použitiu na vojenské účely (Tůma, 2004). Podľa dohody mohli byť využité dva spôsoby konverzie. Prvou z nich je konverzia na palivo MOX (Mixed Oxide Fuel), ktoré môže byť ďalej využité v nukleárnom reaktore. Druhý spôsob predstavovalo naviazanie plutónia na vysoko rádioaktívny odpad a jeho následné trvalé uloženie. Na základe dohody mali konverzné zariadenia začať prevádzku do roku 2007, avšak realizácia tohto projektu bola v dôsledku technických a politických prekážok oddialená (Nikitin, 2012).

Záver

Nami uvedené programy majú významný prínos v oblasti eliminácie, zabránení proliferácie a zaistenia nukleárných, chemických a biologických zbraní, materiálov a technológií pre prevenciu nekonvenčného terorizmu. Ich efektivita však závisí od mnohých faktorov akými sú spôsob realizácie konkrétnych projektov v rámci programov, politická vôľa alokovať finančné prostriedky a v neposlednom rade aj bilaterálne vzťahy partnerov. V minulosti sa objavili obavy z ich neefektívneho plnenia cieľov. Nedostatky boli identifikované najmä v súvislosti s byrokratickými problémami pri implementácii dohôd a s odlišnými predstavami o fungovaní projektov na oboch stranách, ako aj v súvislosti s neplnením si vzájomných záväzkov či technickými problémami. To malo za následok oneskorenie plnenia projektov a v konečnom dôsledku ich neefektivnosť, čo v mnohých prípadoch viedlo k obmedzeniu ich financovania a následnému prerušeniu. Dôsledkom toho bola nemožnosť naplniť ciele projektu. V širšom kontexte takýto vývoj potenciálne môže znamenať ohrozenie aktivít na predchádzanie nekonvenčnému terorizmu.

Ďalšiu výzvu v rámci projektov predstavuje ich rozšírenie aj mimo štátov bývalého ZSSR, o ktorom sa intenzívne uvažuje od roku 2003. Ako prvé boli realizované aktivity na elimináciu chemických zbraní v Albánsku, avšak iba ako krátkodobý projekt. Odvtedy bola finančná pomoc USA poskytnutá aj na krátkodobé projekty v Líbyi a Iraku. Dokonca americký prezident **Obama** sa zaviazal akcelerovať pomoc aj na globálnej úrovni prostredníctvom poskytnutia finančných prostriedkov z CTR. Uvažuje sa najmä nad krajinami Ázie a Blízkeho východu a s denuklearizáciou kórejského polostrova. Programy majú byť spustené prioritne v rizikových štátoch z hľadiska proliferácie ZHN, prioritne sa uvažuje o Pakistane. Avšak objavujú sa pochybnosti o efektívnosti týchto

programov v iných štátoch. Hlavnými argumentmi sú, že ide hlavne o štáty, ktoré by pravdepodobne neboli ochotné umožniť prístup do svojich zariadení, ďalej ide o problémové štáty z hľadiska proliferácie ZHN a prípadná finančná pomoc by mohla byť zneužitá na potenciálnu proliferáciu zbraní. Ďalšiu obavu vzbudzuje otázka, či môže byť legálne poskytnutá finančná pomoc štátom stojacim mimo globálny neproliferačný a odzbrojovací režim zo strany štátov, ktoré sú súčasťou režimu (Woolf, 2012).

Literatúra:

BALL, D. Y., HAIR, L. M., MCVEY, T., NACHT, M. 2009. Preventing WMD Terrorism. In MAURER, S. M. (ed.) *WMD Terrorism: Science and Policy Choices*. Cambridge: MIT Press, 2009. ISBN 978-0-262-01298-0, s. 483 - 510.

Cooperative Threat Reduction Program: Fiscal Year 2011 Budget Estimate [online]. 2011. Defense Threat Reduction Agency. [cit. 2012-02-11]. Dostupné na internete:

<http://comptroller.defense.gov/defbudget/fy2011/budget_justification/pdfs/01_Operation_and_Maintenance/O_M_VOL_1_PARTS/CTR_FY11.pdf>

NIKITIN, M. B. 2012. *Securing Nuclear Materials: The 2012 Summit and Issues for Congress* [online]. Congressional Research Service, 2012. [cit. 2010-11-25], 46 s. Dostupné na internete: <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R41169.pdf>

MORONEY, J. D. P., HOGLER, J. 2009. *Building Partner Capacity to Combat Weapons of Mass Destruction*. Santa Monica: National Defense Research Institute, 2009. 140 s. ISBN 978-0-830-4552-2.

SEDLÁK, V. 2011: Dimenzie manažmentu informačnej bezpečnosti v Slovenskej republike. In: *Zborník príspevkov z medzinár. vedecko-odbornej konferencie: „Manažment, teória, výučba a prax 2011“*. Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika, Liptovský Mikuláš, 28. - 30. sept. 2011, s. 366 - 373. ISBN 978-80-8040-427-7

OŤŘÍŠAL, P., FLORUS, S. 2010. Globalizace a její vliv na rozvoj prostředků individuální ochrany. In *Sborník abstraktů 6. mezinárodní vědecké konference „Globalizácia a jej sociálno-ekonomické dôsledky ‘10“*. Rajecké Teplice: Žilinská Univerzita, 4. - 6. 10. 2010, s. 51. ISSN 1336-5878.

TŮMA, M. 2004. *Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti terorismu*. Brno: Ústav strategických studií UNOB, 2004. s. 234. ISBN 80-85960-90-7.

WOOLF, A. F. 2012. *Nonproliferation and Threat Reduction Assistance: US Programs in the Former Soviet Union*. [online]. 2012. Congressional Research Service [cit. 2012-03-20]. Dostupné na internete: <<http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL31957.pdf>>